ZRZESZ KASZËBSKÔ

CZĄDNJIK KASZEBSKJICH ZAJMOV

V MJONO BOSKJI NORODNI VZENJIK

Vëdovający i redaktor wodpovjedzalni: IGNACY SZUTENBERG – GDYNIA ul. Swiętojańska 16.

»Zrzesz Kaszëbskô« vëchodô 1 roz v mjesąci. Przedpłatnô je rocznje 3.00 zł; kvartalno 0,75 zł. Cządk 25 gr.

NR 4 | KARTUZE, Łiżekvjat 1938 r. | ROK VI

KASZEBJI, VJICI MJEŁOTË!

Wo nają Vjelovortnotę

Novjikszi zgrove gjiną v zotorze ledzkji njedbałotë i v zabëcim gvosni jestë.

Kjej blosknjemë na jakjile słovo wo Kaszebjiznje pjisané z przed 10 choci łati a dzisi, vjidzimë dlo naju gvesné lepszé zjinaczenjé. Provdac są jesz apartnosce, chterne są łeno znakovni tamsam; czas kureszce i to złekuje, kjej przińdze całé rozmjenjé.

Zaczekavjenjé Kaszebjizną beło vstec vjikszi wu nje-Kaszebov, njigle wu naj samech. Dobaderovac sę czemu tak je, a nje procemno, nje je v całosce zemko. Ko signje przëzdrzec sę na wusztołcenjé zajmov pomorskjich przed vojną ë navetka po vojnje. „Głupi Kaszeba" stało sę jeho zevjiszczę, wupchło go v cemżę, zrobjeło z nje njeszekovniho i wotmęta. To beła żadnô łiża politekji preskji — skrzivdzenjé, chterno zgrovało do zanjikvjenjiho (zabjedzenjé) decha Kaszebov. Jak buvrone złeglë Pomorskji pod stolą germańską, tak złeg buszni Kaszeba i zachlast dvjerze do svoji desze, ë v damjenjim (milczeniu), cerplevoce czurzeł, be zemji nje dac so zrabczec! Wosamętanjé politeczné i chlezdrzenjé rozmajitech dorobjijoszov nech i pozdnjeszech czasov zrobjełë też svoje: tacąciho sę i njedovjarka procemku do zajmov, chterne be go znovu dvjigłë na vëszavni, słodni klin. Terusku, Kaszebji, muszimë zdrzecec te ruchna njevjarë, bo jidze wo naji wodpojęcé. Ju nje je nom volno zatorczac sę njikvjenjim domocë, njevjidnotą Kaszebjiznë. Proca młodiho pokolenjiho jidze po linjii provdë historeczni, chterna mo varcec Kaszebom to, co jima sę noleżi. Wona starżi provdzevotę, jako jesz nje wutona v łiżë i v naji njedbałoce.

Proca nad najim ledem je grędo, ale jidze. Ju vjidzimë mjełotę zacht karna Kaszebov do svoji domoce i wona to naju pokrzeso, dovo vjarę rozkrzosanjô mjileczni i vjalgji deje dozeranjô tatczeznë.

V najim ledze ji też inteligence (v gvesnim dzelu) nobarżi panoszi ta preską politeką rozrodzałô małovortnota (niepełnowartościowość). Wusivo sę Kaszeba wod kjerovanjiho kjimle — to je z ni małovortnote skromnosc zmjilonô. Kjej zdarzi sę, że mdze kjims „veszszim", abo mdze mjoł wusztołcenjé psicheczni apartni, to gjinje v gvosni krëvjistoce czë też (co vjidzimë novjici) v zbłądzenjim łechiho rozmjenjô gvosni jeste, ë to provadzi go na drożeszcse wuzemnech ledzi: vzeranjô zgore na svoj lud, zapjeranjô sę, vstedzenjô sę gvosni rodovjistotë. Njeroz provadzi do nosmutnjesziho wotmęctva, zdegenerovaniho „wokozu zoologeczniho", do veszezerzenjiho sę ze svojszczeznë, a nalinjenjô do te, co go smjesznim robji. Takcos novjici sę zdarzivało (dzisi też!) wu „elitë" wurzędnjikji i wu „mądrzelov". Jim je vstid navetka movjic po kaszebsku, a mesle jich, wo tim szkoda godac, woplachconi są „manią" choroblevi vjalgosce.

Vjidzec jednak v nim karnje nom wużetech reakceję procem wotmęctvu. Ale to nje reakcejo całech Kaszebov! Vjic wołomë: Kaszebji, precz z dołermonstvę! Dozerejmë svojszczeznę — vjici mjełotë do zajmov kaszebskjich! Ko dzisi nje są czase njerozmjenjiho dejov apartnech, zgrovającech v svjądze łeno do zvesku Polskji. Tejde, Kaszebo, żle zaczekavjenjé sę tobą je dze jindze czë możesz mjec semjenjé varac v zëmnjice mołovortnotë? Kjejde to czecé zrodza v nas njevola preskø czë mo sę vëchovivac tak nasze młodi pokolenjé? To nje leżi gves v wudbje Polskji!

Do hevo nech czasov gvesniho célu njimjelë Kaszebji. A dze njima célu, tam też njima gonu wo svoje i zëmnjica panoszi i njechanjé ni, abo jini svoji vortosce. Wuvzęcé politeczni nje brekuje naju dzis

F. VENDA

Vĕcignjô Florjana Cĕnovĕ na Starogardę

„St. Florjan Cĕnova lat 29 wurodzoni v Slavoszenje, katolek. Vojsko wodpravjeł v 1-szi brigadze artilerejĕ jakno doktor. Wod 1 rujana 1845 noleži do wobarne krajovi. Do gimnazeje chodzeł v Chojnicach, dze noležeł do polskji stovare gimnazjastov, chternech cĕlę beł dozer movĕ i leteraterĕ wojcovjisti. Do juverni stovare noležeł i na studijach lekarskjich v Vrocłavju.

„V jesenji 1843 przenjos sę do Krolevca, dze wodpravjeł wojsko. Tu baro tovarzeł z naszińcama Polochama. Razę z njima czetivoł rozmajiti pjismjona demokrateczni... z chternech kjej sę dobaderovoł wo mdącech na emigraceje stovarach przejął sę jejech zevama. Przejął sę też wudbą Stovarĕ Demokrateczni budzenjô Polskji.

„Wu drecha Aleks. Sziszłovjicza poznoł v pjerszi połovje gromjicznjika 1864 porucznjika Magdzińskjiho, chteren jakno wodca povstanjiho jachoł na Żmudź."

„Rzekłi porucznjik vtajemnjeł go v nepkji (szczegołe) sprzĕsężĕ i nalinoł na njeho, żebe przĕłożeł rękę do povstanjiho v Zopodnech Presach i żebe donątka jesz przed 25 gromjicznjikę wodjachoł. Kjej sę vĕdovjedzoł wod Sziszłovjicza wo terminje povstanjiho wostavjeł 19 gromjicznjika Krolevc, wodjeżdżającĕ chutuszko v znani mu wokola Starogardĕ. 20-ho gromjicznjika kanął wu ksidza Łobodzkjiho v Klonovce. Kjej sę vĕdovjedzoł wod njeho, że nadarmo żdają na wobjecaniho jima wodcę, i że navetka termin povstanjiho jima nje beł donjosłi, Cĕnova wosvjodczeł, że tej won mdze wodcą vĕcignjĕ (wyprawy), chterna vedle rozporządzenjiho przednech głovov povstanjô mja be nastąpjic ju v noce z 21 na 22 gromjicznjika v terminje wogloviho povstanjô".

Teli vjemĕ wo przĕszekovanjim ni vĕcignje z wurzędovech papjorov „Anklagschrift des Staatsanwalts bei dem Königlichen Kammergericht".

Cĕnova vjic kjej sę vĕdovjedzeł wo povstanjim Mjerosłavskjiho wostavjeł vszeternostko, be choci żĕcé woddac dlo ni deje!...

V Krolevcu gves dovjedzoł sę dokądka mjoł dobetno jachac. Tam też zagves vĕdovjedzeł sę wod Magdzińskjiho i Sziszłovjicza wo worganizaceje povstanjiho. Meslo ne povstanjô szła wod partu pariskji emigraceje kole „Polskiego Towarzystwa Demokratycznego". Vzevama demokratecznima chcelĕ njereszni (bierny) donądka lud pocignąc dlo deje povstanjiho. Płom revoluceje mjoł vińdz z poznańskjiho i wobjic zemje polskji pod Ruskę i Austrejokę. Całi kroj podzeloni beł na provinceje povstovi, z chternech jedną bełe Zopodni Prese. Provinceje znovuszku dzelełĕ sę na komisarjete. Z nech jednim beł komisarjat starogardzkji. Jeho wodcą naznaczałi beł sztodera Trojanovskji. Komisarjat nen wokoma starogadzkjiho i tczevskjiho krezu wobjimoł całą zemję kaszebską z Gdińskę. Zgrovą przednjictva beło v gvesnim terminje vzic Starogardę, rozbarnjic (rozbroić) kvaterę wuzarov stojącą v mjesce i wubarnjic lud. Dzél povsteńcov mjoł z nądtka vĕreszec pod Chełmno na mol zińdzenjô sę povstańcov z Presov, a dzél mjoł dali rozpolivac povstanjé v wobińdze starogardzkji.

Vzicé Starogordĕ i roznjecenjé povstanjiho na Kaszebach nje vjidzało sę dręgjim, bo na całim nocnim Pomorzu wokoma Gdińska leno Starogarda mja malinką kvaterę vojska. Trojanovskji zaczinaje robotę. Vjalgą mu pomocą beł ksidz Łobodzkji administrator parafije klonovskji njedalek Starogardĕ. Bełni nen ksidz mającĕ vjalgji słovo midze ledę v krotechnim czasu nobleszszi wokola przĕcignął dlo povstanjiho. Njedługuszko rovnak vara na bełnô robota. Nalos sę zdrajca, chteren vĕdoł Trojanovskjiho. Provdac nen na krotechni czas jesz sę vĕmk ze sodze, ale ju 15-ho stecz. znovu go chvecelĕ. Tere beło krecho. Termin povstanjiho nadchodoł, a wodcĕ nje beło. Nim czasę pojmelĕ i wodcę całi provincejĕ preskji, Elżanovskjiho. Vjidzało sę, że ju je po vszetkjim. Ze sprzĕsężnjikov komisarjatu starogardzkjiho njicht nje czeł sę do przeprovadzenjiho tak vożni spravĕ. Vnim zjovjo sę Cĕnova! Kjej dovjedzeł sę ju na placu jak sprava stoji vzął przednjictvo v svoje ręce. Wukłodają z ksidzę Łobodzkjim nańdzenjé.

1. V noce z 21 na 22 gromjicz. vzic Starogardę, z koszarama i magistratę. V nim też czasu pojimac woficerov i veszszech wurzędovnjikov zińdzonech na zôpustni rozgraceje.

2. Zaru potemu wustanovjic komisarza wobińdoviho (okręgoviho), a biskupovi Sedlakovi przĕ-

---

kłopotac vjerę, bo Rząd rozmji vożnosc Pomorziho dlo Polskji i gvesno mo go postavjoni. Leno naj może dzisi chłoscec wuvzęcé czesto kulteralni. Dejô dozeranju naji apartni domoci kulterĕ stovo sę vjic zgrovą dziseszech Kaszebov, a podnjesenjé, wudoskonalenjé vsebotu je najim cĕlę dlo nad-célu wodpojęcô Vjalgji Pomorskji. V poznovanjim głębszim naji kulterĕ varcé nom wulubjenjé najiho moleku, dosignjemĕ czecé vjelovortnotĕ (połnowartościowości), chterno zbudzi nom stateczną jestę i zrodzi z nas człovjeka dziseszi chvjilĕ.

Boczmĕ vjic dzisi na to, żebe jesmĕ za 50 lat czĕ mjij nje scignelĕ na se vĕroku zgardĕ, veszczerzenjiho i stręptanjô wod wostatnech — nje dej Boże! — prażącech jesz krzosac wognje pod zgłovnjałi Znjicz Pomorskji... Rąbjok.

dzelec adjunkta-pomocnjika, cobe zarządzivoł diecezeją, żebe biskup Njemc nji mog szkodzec povstanjimu. Wustanovjic sąd revolucejni.

3. Dzél povstańcov, vedle nokozov, vĕsłac pod Chełmno, a resztą dali roznjecac povstanjé.

Dregjiho dnja zvołelĕ nobelnjeszech sprzesężnjikov na radę, na chterni wohgodelĕ nańdzenjĕ na Starogardę. Mjało wono bĕc z dvuch stronov. Part pod komeńdą Putkammer-Kleszczińskjiho, mjoł nadińc tczevską szaseją, vzic koszare i magistrat. Dregji part pod komeńdą Kaszebĕ Jantĕ Lepińskjiho vpodającĕ szaseją chojnjicką do mjasta, mjoł pojmac zińdzonech na rozgraceji. Som Cĕnova mjoł jic ju vprzodk do mjasta, żebe z nądka dovac nokoze.

Nachodo noc vĕkonanjô nańdzenjiho. Part Kleszczińskjiho z kole 90 chłopa wubarnjonech v kose, vjidlĕ i v co sę dało, zajął njedalek mjasta nad tczevską szaseją „Franceską rzmę". Part Lepińskjiho z kole 30 chłopa szed z dregji strone szaseją chojnjicką. Vszeternostko beło ju przeszekovani. Cĕnova z Mazurovskjim i Vĕsockjim żdelĕ ju na chojnjckjim mosce v Starogardze na atak. Vnim nadjachivo na konju Kleszczińskji z vjedzą, że jeho part wodgodivo posłesznotĕ. Cenova njezłomjoni małą groscą chłopa, bo i sama Starogarda wodstąpja, kożę przemovjac do ledzi. Kjej to nje pomogło, muszącĕ njechac spravę, po przĕsędze, że njick nje vĕdadzą, rozpuscel ledzi. Dregjiho dnja reto sę wuceczenjim. Pojmelĕ go dopjerze 22-ho strumjannjika v karteskji wobińdze kole Sjonova. Że tak smutno sę skuńczeło no nandzenjé nje je vjiną Cĕnovĕ, tim vjici kjej sę zvożi jakjich mjoł ledzi. Wokoma bo njeho kjile zez przĕsężniho ledztva mjało le za sobą vojsko. Reszta go leno z wopovjodakji zna. Nji ma też dzevu kocevskjim chłopom, co na dravoka powuczonji wo tak vożni spravje v dobetnim szterku zajiczi wokozelĕ serca. Kjile zapolincov ful posvjicenjiho z przednim Cĕnovą muszało z bolę serca vjic njechac całą spravę.

Kuńcę „Revoluceji Mjerosłavskjiho" beło pravo wo zdradę państva v Berlinje. Na ławje woskarżonech zasadło bez 250 sprzĕsężnjikov, v tim 24 ze starogardzkji spravĕ. Woglovo 58 beło skozanech, v tim 8 na scęcé, midze chternima beł Cenova, ksidz Łobodzkji i Putkammer-Kleszczińskji. Krol wułaskavjeł skozanech, zamjenjeł jima karę na długoletną sodzę. Męczelnjictvo przĕpodkę chutko sę skuńczeło, bo revolucejô strumjannjikovo 1848 „Zimk norodv" wotemk brome Moabitu skozanim. Tak vjic sę zakuńcza cało na sprava, chterna tim dobetnjij przemovjo na zvesk Cĕnovĕ, że beł to jedurni javerni dokoz vĕkonani v woznaczałim przez komitet revolucejni czasu.

Sprava bo poznańsko wodegra sę dlo zańdov (zajść) krakovskjich dopjerze v zocządkach strumjannjika. Sprava starogardzko nolepji godo za Cĕnovę. Bez żolu kładze głovę pod topor dlo ni vjalgji deje, zagves zez meslą, że i Kaszebskô razę z nją sę wodpojmie.

Tim bijemĕ v skarń vszedkjich, co jesz do dzisa njeroz chlezdrzą na nę dlo naj Kaszebov mjileczną, tczevortną postaceję, nobelnjesziho Kaszebĕ XIX stalatiho. Historejô kjedes jesz vĕkoże Jeho vjalgą vortnotę nje leno dlo Słovjanjiznĕ, ale i dlo Polskji.

Mĕ za tim żdżemĕ!

Jan Trépczik

Tobje Mestrze ĕ Szkolni naj

(sp. dr Majkovskjimu)

II.

Ju wopuszczosz checzovi łubotni parg
Ze sledną Ce woddzęką svojech,
Przed zdrokę nom na vjekji zakreł Ce zark
V ti pochadze posledni z Tvojech.

Oh, płaczeta bratovje, sostrzece Go,
Oh, zroszeta lica łizama!
Oh, njechże z vaj chlechanjô zadĕrgoce...
Bo woddzękovanjé vzął z nama.

Ju grają Ce zvone, ju pogrzebni spjev
Ce provadvi vestrzod sztandarov.
A żołąci jivre, jak trĕmjannni vjev
Przejimo naj jestę z Tvoj'ch marov.

Oh, Kaszebji, zdrzĕta! Won Wedcą nom beł,
Won za vaji vojovoł v zĕcim;
Za Kaszebską procovoł, dlo nji le żeł —
To beło Mu skożą ĕ bĕcim...

Ju żeglejesz v hovingę — na cechi strąd
Jak rebok po cemjężnim łovje,
A norodni Grif Tobje vĕdovo sąd,
Że's dobeł, tak v czenje, jak v słovje.

Oh, pozdrzeta hracô ĕ schovta do serc
Ten sztocek tak smutno vspanjałi.
Bo novjikszim dobecim — to Jeho smjerc...,
Won vzbudą nom Kaszebskji vdałi

Oh, Mestrze! Oh, żeglej wob ten svoj vjeczork!
Ju słunuszka njima na njebje.
Z Tobą v parce żegleje naji pocorsk:
„Tĕ Jeze Go przĕjim do sebje..."

Oh, Mestrze! Jes vĕdobeł zarzekłi zomk,
Tĕ zbudovoł Jes nom fudameńt,
Doł deję Jes svoję — doł Jes nom zocządk:
Przĕsigomĕ na Tvoj testameńt...!

WOBKOŁO DRAMATECZNI TVORZNJI KASZEBSKJI

(L. HEJKJIHO SZOŁOBUŁKA „KATILINA")

Tvorznjô leterarnô najô věkozivo môch dobetno v dramatnjictvje. Je rzeczą baro czekavą i znankovną, że ta tvorznjô poeteckô nogrędszô może, věkozivo norěsznjeszé zaczekavjenjé wu poetov kaszebskjich, z tak cenkji varstve pochodzącô, jakji żodno jini wokolé Polskji nji mo. Przëczena teho zjavjiszcza mo gvesną vortnotę dlo wocenë wuvzęcô, dze terusku stojimë v rozklěcim (rozwoju) naji leteraterë. Hevoż vjalgji czące leterarniho żecô jakjihos norodu, cechują sę belnjeszim rozklěcim dramatu. Je to bó szteka leterarnô noglębszô dejalno, novjikszi věmogącê ekspreseje artesteczni ë na degeneraceję novrazlevszô. Podczas kjej v dziseszim zanjikvjenjim kulterë europejskji dosc dobrze sę mają lireka i povjesc, choci przëgrędzoni są beznodzejno subjektivizmę, abo wuzemną bezdejalnotą, to dramat europejskji dovno woprzestoł sklënjic vortoscama varającima vjeczno i je spokojni na zveczajnoce. Z dregji strone zaczekavjenjé dramatę je vjikszi dzisi i mo sę do jakjihos wodpojęcô, provdac le leterarniho. Naj dramat kaszebskji jednak mo znankę baro vortną, je njeleterarni, ale ledovi, woriginalni, nje zez imitaceji slodnech modłov i věkozivo choci njesmjało jesz vjalgji deje, jak vnt. rozbudzenjé jestë ledu kaszebskjiho, Takjim je novi dokoz autora „Agusta Szlogji" L. Hejkjiho: Szołobułka „Katilina". Nje przënoleho go vjic mjerzec mjarą mdącech modłov sztekji zdrzadnjovi, ale, jakno zjavjiszcze leterarni, rozmjoc samo v sobje. Nje je to anji farsa, jaką sę vjidzi zez pjerszivo aktu, anji gra simboleczno, misterijô, jak be sę mogło zdovac z fantasteczno-romanteczniho pro- epilogu. Czim je dramat sztekji kaszebskji, czim mdze, nje vjedzec, jiże dopjerze sę rodzi. Gvesnima vjidzą sę dvje znankji jeho: Svojszczezna charakteru kaszebskjiho i gvesni misticezm religijno-fantasteczni. Pjerszo znanka je z wogloviho rozklěciho kulterë europejskji, chterna wusztołci sę v naji epoce pod znakjem norodovoscë. Dregô z charakteru kaszebskjiho, ë věkozivają tę znankę njechterne dokoze i arcedokoze naji leteraterë, jak „Remus" Majkovskjiho, njechterne korbjonkji „Guczoviho Macka", „Spjącé vojsko" Sëchtë i ten hevo tu „Katilina". Ten wostatni dote věkozivo element baro vortni dlo skarnje naji domeci tvorznji, provdzevje z kaszebskjiho charakteru vziti: freńtovnjictvo, jinak vëszczerzenjé, cegaństvo greńcejąci ze złoslevotą, vej, niewutcevotą. Ten element v „Remusu" mało, a v korbjonkach „Macka" njerovno brekovani, je v „Katilinje" jednim z przednech motivov. Noleżi ten pjervjostk wuvożac za nobarżi „norodni" v naji leteraterze. Jakno dzelëk naji kaszebskji deszë je won vjidni v barzeczko znankovni postaceje Smętka (choci Smętk je znani też dze jindze, v Polsce i Skandenavije), věkorzestaniho v leteraterze vjiei przez polskjich pjisarzov njigle kaszebskjich, ë v gvosni dbje. Dlo naj Smętk je vjici njigle simbolę, njigle pojęcim dejovim! V artestecznim wusztołcenjim teho pjervjostka freńtovnjictva, ti stronë wuceszno-złoslevi charakteru kaszebskjiho leżą możnote dvuch ôrtov leterarnech, chterne mogą **naznakovac svojską i czesto woriginalną znankę na skarnje naji leteraterë.** Woba ôrte momë donątka wutvorzoni leno v zacechach (zarysach): Pjerszi ôrt, to epicko-lireczno-polemiczni korbjonkji wo svojskjim zacęcim satirecznim, v chternech „Guczov Mack", ale i jini pjisorze kaszebskji dosiglë njeroz artesteczno-leterarną vëszavę. Dregji ôrt to pravje „Szołobułkji", jak ta Hejkjiho, chterni vorto posvjicec apartną wuvogę tak z naji strone, jak ze strone pjiszącech.

Paralelę v nadpomkłim wuvzęcim możno je dac provdac nje z leteraterë polskji, ale vnt. z njemjeckji. Jele zestavjimë Smętka z Mefisto, choci Mefisto vjele mjij je tajemni jakno czesti djobeł, to jednak czekavô rzecz je leterarno. Wobkoło Mefista Fausta povsta całô leteratera a przede vszetkjim poemat norodni Njemcov, proca nobelnjesziho poetë njemjeckjiho, Goetheho dokonani: Faust stoł sę vërazę noglębszi vloscevotë deszë njemjeckji jakno przedstovjorz głovniho grzechu njemjeckjiho, vjidniho v bjesalskji chęce wużeciho i v całosce vseapartnoce i busze. Tragika kaszebskô mdze gves pasovno jinô, ale momë i tu przegrzeszoni pjervjost charakteru jakno pospodlé. V każdim razu jasnim je to, że ten naj pjervjostk freńtovskji nji muszi bec leno farso- i komedjeńtovati. Ju autor „Guczoviho Macka" vëzvęczeł trageczni tone z njeho, a Hejka pjerszi rozvjinął vątk farsovi v stilu statecznim. Nje chcemë jednak v „Katilinje" vjidzec teho dramatu kaszebskjiho „věmogoviho.(postulatu). Hejka je lirekję ë nolepszi mole dramatu, to są lireczni; dramatecznô budacejô nje vjąże sę. Je jednak woment v tim dokozu, njespolé wod strone drameteczni: to autentecznosc atmosferë kaszebskji. To dalekji wod leterarnotë, to movi sin ledu kaszebskjiho i lubjejąci kaszebjiznę v lechim i dobrim! Zveczajno sin ledu, a vjici jesz Kaszeba, jakno jinteligent wodsivo sę wod svoji kultere i serca svojiho ledu, woddałi **zbrzecholenjimu jinteligenckjimu.** Abo jintelligent pjiszący je przëgrędzoni tak kulterą leterarną, że nji może jinakji jak le leterarno brac spravë

(Dokuńczenjé na str. 26.)

Dechu, v kroj lecë Veletov
Zarzekłeeh budzec wotrokov..

VZENJIK ARKONË

Tragedejô v 4 aktach — AKT PJERSZI

1)

Akt 1-szi rozgrivo sę na Ruje v wokolim Arkonë v gojëku, do chterniho przëchodo Aliks v svoji vanodze. Przed tim przechodają przez gojëk (zdrzadnję) Szlovjeno zez corką, Damroką — Horst i połbrat, Kosov Franc.

DAMROKA (podbjegivo i przëklękivo):
Francku! Njezabotkji snożë!

KOSOV:
Dej poku ter' z njima. Vdorzają mje,
Jak przësła je nazod...

DAMROKA:
Hi.., boli ce?
Njemką je, Francku. Ko bleżë...

KOSOV:
Jesta mje vszetkji rovni! Njick
Le gonjic, noc znoszac, wo gnjozdze vcig
Przemeszlac... To va! To z vaj lick...

DAMROKA (vjesoło):
Chteż „va"?

KOSOV:
Va, va dzewuse!

DAMROKA (t. s.):
Më? —
Ceż va tej jesta streszoce?
Czej, co më (spjev): No dzevczę, co tvoj snjik
Zrodzeł, kjej lel'ję v sercu mo,
Za skorbe choc svjata wod lestka ji
Jinimu jak le ce nje do.

. . . .

SZLOVJENO:
O, Darchen, schon wieder singst kaschubisch!

(Damroka smutnjeje. Bjerze ję za rękę Kosov i pomału jidą cechi. Szlovjeno z Horstę wuszli są czesto za zdrz. Wod strone dze sledni wuchodają, le barżi wod tełu, jidze Aliks. Przëstovo na rzmje nje vjidzącë no dvoje.)

KOSOV:
Të smutnô jes, Darko?

DAMROKA:
„...singst kaschubisch....!"

(Wobzero sę i vjidzi Aliksa. — Do Kosova)
Zdrzë, Francku, v teeh farvach jak moje tam
Stoji zacht parobk. Vanożnjik
Gves z kroju nad Bołtę. Bo Bogusłov
Godoł, że hene są z naj kr'vji
Kaszebji. Jak nas, zokutnjik
Jich grędzi. Le wonji są jakno kam!
Przëvjitac jidę go! Won zdrzi
Na ruchna te moje, — Poj.

KOSOV:
Kosovov
Jem sin...

DAMROKA (podchodącë do Aliksa):
(do Kos.) Tvoj tatk moji je mamë sztôłt!

KOSOV:
Wuj, moji zôs mamë je też ten sztołt.
(Kosov stoji na molu, skubjącë lestkji wod krza — Damroka podchodo do Aliksa.)

DAMROKA (do Aliksa):
Dze provadzi Pon Bog? Gves z cezech stron
Vasta je przëszli tu do naj.
I nje vje czë dobrze go nekoł gon,
Czë prostim szed hevo tu drożeszczę.
Żle chcoł jes na Ruje naj bjoli zberk.
To molëk jistni ten tu goj.

ALIKS:
Cëż vjidzę! Nje spodzoł jem sę te! Zdrzę
Na rodni stroj hevo, dze czasu szterk
I v grobe go zamjot jak wojcov tu,
I wupch go tak njisko jak vësok mu..
Nje z cezech jem, a zemjov troj
Bołtu, be budzec, co tu spji —
Rozżolec płomisto, co snji
Wo kroju, wo wojcach sta meslov roj!
Nje hevo jem przëszed, be njemo zdrzec,
Ale be slodë njesc płom, vjid;
Zbudzec tim grobom tu jich tczę,
Wukuc stądk parłęczë naj znjit —
Skrzosac nom vszetkjim zdaru skrę...

DAMROKA:
Të czarzisz mje deszę! Jak be's beł jes...
Më hevo (wobz. sę)... Ach, muszę jic. Żdają tam
Le słova mje tvoje jak cvjardi kam
Ległë na desze dnje.

ALIKS:
Jô beł,
Jô vjeczno mdę poleł ë vjeczno żeł...
Dze pudzesz ze sercę wo zemję tę,
Tam wuzdrzisz mje vjedno, tam gorac mdę.

DAMROKA (jidącô nazod do Kos.):
Nje zgasisz?

ALIKS:
Ju njijak!

DAMROKA (jidącô ze zdrz. z Kos.):
Ti zemji vez,
Ledu ji vezë żegnanjé,
Wodpojmjë naju z pojmanjô.

ALIKS (som — postąpjo barżi na strzodk na stegnę do małiho pnja, na chternim przësodo):
Wodpojmję vaju, wodpojmję.
Zedrzę tu chebę, zedrzę ł'żę! —
Tak przëszed jem hevo na wojcov klin —
Javernją stoł sę vjic moj sen!
Grez deszë vjic moji jem zanekoł
I grędę tak merą ji wunekoł.
Cechi ju woplochcoł je skon,
V zabecô zaczę vchodac dukt
Jaż slodë głos guslë doł jeji dren!
I spragła jic mołnją ë jak grzëmot
Do brata rzec, v pargji be zbudë szed.
(Postępni vątk mdze)

nje zdatni do rasovo-domoci tvorznji, choba że, jak Majkovskji, chvoto sę gnosni, wosobjisti vizejë pjervjostka domociho, bez chterni njima artezmu.

Leterarni znajorstvo rovno dramatnjictva, jak i zdrzadnji je jednak trzebni. Bez te dokoz mdze njecałovni v sobje, to je słabi efektę, ale i nje do vekonanjô. Nje je możno zatacec nech felov v „Katilinje“. Je to jednak możno nadnekac, jele posvjici sę dokozovji stateczną prôcę. Epilog i Prolog nji mo njek vespoliho z akceją, choci mają v sobje przesnoży womeńta (moment) fantasteczno-romanteczni, mogąci dlo se bëc pjervjostkję jini akcejë. Cegonka kole Svjętopołka, klasice starodovni (Cicero — Katilina) kole zarzekłiho zomku i vojnë svjatovi, to są pjervjostkji abo procemni, abo nje sharmonjizovani. Całosc dovô mekcenjé dorivanjiho. A szkoda teho provdzevo poeteckjiho szeku i snoży Kaszebjiznë, chternę vëkozivo vev szołobułce autor.

Jista „Katilinë“ je zvjększá hevo takô: Dvuch sztoderov provadzi godkę na temate klaseczni, społeczni, lireczni. Jednimu vroży cegonka, dregji woszvobjo Kaszebę wo krovę. To naczęcé akcejë. Rovno to cegańivo jak juvernota jeho do provdë dlo Kaszebe mdą komudnima. A jednak wodołemonjoni Kaszeba „mądri po szkodze“, chvecel sę baro smjałi i mądri fąfkji i woszekivo sztoderov belnjeszim verglę ze zaczarzonim celindrę, vëbjijającë klin klinę. Ale i wu sztoderov nowuka nje pudze v las. Zameszlivają znovu zanekac stratę na chłopje. Wo kuli akcejô dotądk je możlevą jedurno v atmosferze seroviho, ale szczeriho humoru, to teruska naczino tę womeńt dramateczno-lireczni. Grozni zamjeszanjé złoscë, vjinë i svjądov naleze rozrzeszenjë v boskjim pjervjostku sercov njastovech. Szekovnô szarvorczka (chłopka) vprovodzô na chłopskji bojevjiszcze svoje pjękni coreczkji. Ta mjilecznô zdrzadnjô svoją jistą eteczną gładzi „njeetecznosc“ przednech zdrzadnjov. Przë podobovi (wzorowej) pôrze starkov stoją dvje lubjejąci porkji młodech z sztoderama i coreczkama. Ale vjeselé mdze jaż po Vjalgji Vojnie, chterna pravje vëbuchô. Ta javernô akcejô dzeje sę jak be ve vnjitrzu akceje kavałiszkovi simboleczno-misteczni vev zarzekłim zomku, chterna bez szkodë może woddińc, choci sama mo womeńt baro dramateczni. Natomjast zdarzoné vińdzenjé muziczné, pravjeże konjeczni, mogło sztekę navetka taką, jaką je, baro zveskovno zjinaczëc. Njecałovnima v sobje są też jęzek i pjisovnjô. V jęzeku vjidzec małą starę, je grebo polaszący jak i pjisovnjô.

Mester Majkovskji nje żeje. Ale poezëjô kaszebskô żeje krznjato jak njijak. Won zarzek decha kaszebskjiho v povjesce. Dech kaszebskji mërgô sę też przez Szołobułkę „Katilinę“, ale nje wusztaturzeł sę jak v ”Remusu“. Chteż zarżeknje Kaszebę na deskji teatru? Dze ten poeta dramateczni, chodzący szlachę Mestra? Mdze to sin ledu jak Hejka ë znający dramat jak Sëchta.

Może Smętk go taci?

Leon Roppel

BOGUFAŁ a NAZWA KASZUBY

W „Chronicon Poloniae“ str. 19 u Bogufała czytamy: „Est qaedam gens slavonica, quae Cassubitae dicuntur, et hi a longitudine et latitudine vestium, quas plicare ipsos propter earum latitudinem et longitudinem oportebat, sunt apellati. Nam h u b a in slavonico plica seu ruga vestium dicitur. Unde c a s z h u b i, idest, plica rugas interpretantur.“

Długosz, oparłszy się na Bogufale, przychodzi do tego samego rezultatu, dodając, że po ich długich surdutach i baranich kapuzach łatwo ich można było odróżnić od ich niemieckich sąsiadów.

Ks. Fankidejski v „Słowniku Geograficznym Krolestwa Polskiego i innych ziem słowiańskich“ Sulimierskiego i Chlebowskiego, w artykule o Kaszubach zastanawia się czy nazwa ta została wzięta od „kasania hub (wyrazu obecnie jeszcze zamiast fałdu używanego), czy też od kaszubów, które oznaczają na Pomorzu wody nie zbyt głębokie, wysoką trawą porosłe.“

Z nowszych u Bystronia, Fiszera, Gulgowskiego, Lorentza, Majkowskiego etymologia Bogufała zajmuje poczesne miejsce.

Dla nas dziwne jest to, że dziś u Kaszubów i Słowińców słowo „huba“ w znaczeniu fałd, zakładka u sukni w ogóle nie istnieje. W całej słowiańszczyznie słowa o takim znaczeniu nie można się doszukać. Słowa tego zdaje się nie było nawet za czasów ks. Fankidejskiego ani też za czasow Bogufała.

Co jednak skłoniło Bogufała do podania takiego wytłumaczenia? Fantazję miał doskonałą! Znał z średniowiecznej łaciny słowo casubula, casucula, it. casupula, fr. chasuble — szata mszalna (pochodne z łac. casula — płaszcz z kapucą, skąd gwarowe kazula, każëta, kazuła, koszëla, pol. koszula i giezło) stąd wytworzył mu się obraz długiej szaty, że jednak zbyt naiwną, nawet jak na owe czasy, była ta etymologia wymyślił bajeczkę o zakładaniu czy fałdowaniu sukien „propter earum latitudinem et longitudinem“ z powodu ich szerokości i długości. Dziś etymologię tę można między bajki włożyć.

Pan Rompski podaje, że „huba“ jest to coś w rodzaju „vsovi rozgraceje przë harmonjice“; „cëż të tak hubujesz“? Cóż się tak mozolisz? sc. przy pchaniu i ciągnieniu woza. W Prokowie wyb. podano „hupowac“ w tym samym znaczeniu. W wejherowskim tylko na oznaczenie czepka kobiecego niem. „haube“ i hubki drzewnej. Na oznaczezie fałdów używa się powszechnie „gubë“.

GŁOSE

Wo pjisovnję i propagandę kaszebskjiho słova pjisaniho

Wodzevają sę głose krejamko i głosno, że pjisanjé po kaszebsku ksążkji czë v pjismje wuvożo sę za njebezpjecznoscovi znak. Możemë noveżij so povjedzec, że słabo jesz może stovjomë letere, ale njech do takji robotë mdze zamjełovanjé mocné, do czetanjô po kaszebskuô i pjisanj. Wuczmë sebje i dregjich czetac. Czetejmë te ksążkji po kaszebsku pjisané, jakji donechczos momë. Wuczmë sę pjisac — chcemëże probovac. Leste pjiszmë po naszimu, a v njich wużivac chcemë belno kaszebskjich słov. Epos Derdë njechterni całi na pamjęc znelë.

Często spotkac sę możemë z takjim woskarżenjim, że v „Zrzeszë" pjisze sę v całosce baro njerozmjalno. — Dlo teho, chteren n j e c z e t ô? Njicht sę nje mdze dzevjeł temu, że Polosze teli lat sę wuczą i jesz sę sztrideją, kjej chodzeło wo nonovszą pjisovnję, a Kaszebji żdają wod razu vszetko mjec wustaloné ë rozmjoc? Dzecko rozvoloné, kjej zaru nje dostanje teho czeho chce, rozgorzi sę. Vjele je podobnech do takjich dzeci, chterne za vjele trzoskują, kjej nje dô sę jim słova pjisaniho tak, jak so teho żeczą. Jedna provda v tim je, że mało komu je znanô żemkosc (trudnosc) wustalenjô pjisovnjë, przëtim mało jesz chto znô taką pjisovnję. „Zrzeszë" pjisovnjô nje je njiczim novim abo apartnim, v vożnjeszech zasadach nalezemë taką v Remusovim żëcim i przigodach, procach Lorentza, Ramułce, Cënovë; je skroconô, kjej chodzi wo znakji pjisarskji. Mogą so njechterne jesz rzecze zmjenjic. Autor (Labuda) woprocovoł ję v vjolgji zależnoscë wod Remusa. Doprovadzenjé do diskusejë, wustalenjé i p r z ë j ę c é pjisovnji kjej nje v całoscë to benomji v pevnim dzełu — wuvożomë dlo nachodniho czasu za baro konjeczné. Vëdanjé takji pjisovnjë v dechu i z zachovanjim apartnosci kaszebskjich belno dopomoże do chutceszih0 poznanjô i wużivanjô. Zasade logiczni i prakticzni pjisovnji nji mogą za podstavę brac jedniho dijalektu. Pjisovnjô, znajomota czetanjô bëc mô dlo vszednech a nje le jedniho dijalektu, vëbraniho. Ta dovolnosc nji może jednak provadzec do za vjele reguł i vjelotë vëjimkov. V pj. „Zrzeszë" v słovach zakuńczonech na społgłoskę wużivomë v 6 p. (instrument.) sufikse -ę, -em, -jem; ntp.: Bogę — Bogem — Bogjem. Pjisorz ë czetińc muszą te rzecze znac, a co sę komu vjidzi — wużivac. To le dlo jedniho przikłodu. Pjisovnjô vjele razi sę zmjenja i jesz z czasem sę zmjenji, ale dzisi „Zrzeszovô" będze nobleszszą ti, chterna sę przëjimje. — Vjele pjisarzi — teli pjisovnjov. To sę konjeczno zmjenjec muszi dlo dobra spravë naji i popularnotë kaszebskjiho słova pjisaniho.

Vożną je rzeczą słovnjik. Takjiho v popularnim vëdanjim dzisodnjem nji momë. Żebe rozmjoc każdé kaszebskji słovo — noleżi takji mjec, bo przë rozdzelikovanjim kaszebjiznë na vjici jak setmedzesąt dijalektov, to leno słovnjik dopomoże do poznanjiho słovov z tak rozmajitiho mola apartnosci movë na njevjalgjim lądze. Dobri słovnjik dô wodvjedzę czë jakjis słovo mdze najé czë też przez vespołżëcé abo zależnotę kulterovą sę przëjęło.

Njechterni z nas młodech pjiszącech po kaszebsku za vjele njeroz wużivo słovov polskjich. Woddzeloni wod vsë żëcim mjasta i poloszezną nji mają tak svjeżiho kontaktu jakbe z belnò po kaszebsku movjącima noleżało mjec. Be dobrze movę poznac, przënolego boczenjé dovac pjilovné jak starszi movją. Przez taką wuczbę i nowukovą leteraterę (mova kaszebskô ze vszetkjich movov słovjańskjich je nolepji zbaderovanô) rozmjevac trzebno. Kjej mdzemë mjelë svoj elemeńtorz — wuczmë najé dzece kaszebskji czetac ë pjisac po naszimu. Pjiszmë po kaszebsku leste — jak to sę spotikô. Njech każdi za svoj wobovjązk mjeli wuvożô czetanjé kaszebskich vëdavov. Wuczmë sę po kaszebsku i poznovejmë rodną movę.

Gemar.

Vdor wo Majkovskjim

Vdarzenjim lubotni dlo naju postacejë Majkovskjiho mdze wodczetanjé przez mgr. vastę A. Bukovskjiho v radjo torńskjim na vszedne rozgłosnje polskji wo drze Majkovskjim, dnja 6 liżekvjata wo godzenje 19. — Na szteruszk wodżëje nom jak be beł, z vjikszą skomą, że Go njima...

Vdor zrzeszińcovji Grëczovji

Nasze karno zrzeszińcov smutną mo kortę vev gromjicznjiku. Pravje wucechłë zvone po Mestrze najim ë Wodcu, a znovu smjerc zrabcza nom dnja 21 gromjicznjika woddałiho bracinę-zrzeszińcę.

Klemens Grëcza wodsłużivoł vojsko v Tczevje, dze zachorzeł na zapolenjé płocov. Dlo „belnjesziho" lekovanjô beł przekozani do bolece vojskovi torńskji, dze jednak wumar.

Hevo tim malinkjim boczenjim chceme dac Wumarłimu poczestnosc jakno bracinovji najimu. Zrzeszińc bracin Grëcza beł worganjistą. Jakno takji mjoł starę wo nają pjesnjoczkę v całosce. Vjele robjeł kole vëstovjanjiho na zdrzadnję kaszebskjich sztekov, z cze govjidlanje gves go pamjętają. Jeho młodi żëci (24 lat) vskozivało na baro rësznë wudbanjé prôcë v kaszebjiznje.

Kjej wumjeroł bracin Grëcza żeczbą jeho beło spocząc v rodni zemji, dze też spji snę vjecznim, pochovani v Govjidlenje. Njech go Rodnô wubjiszkivô.

Tcza jeho pamjęcë!

Guczov Mack godô:

Vjitejtaż, ledze! Chcemë le so zażëc! Godac to strzebro, a damjic — to złoto. Ale moje tak długji damjenjé mjało kąsk jinszą prziczenę, njiżle trzimanjé sę provdë teho przisłovjô. Vlazło bo ve mje brzedkji poszedło, jiżem sę nji mog reszec z Perdegonov. A beł to vjerę vjilk, co mje sę v krziżach stanovjił. Muszeł jem sę dzes belno zaznobjic, ale dze? Aha! Vdarzę sobje:

Vanożeł jem so po Kaszebach vzdłużą ë vszerzą i zaszed jem jaż do Gdinji. A choci wod morza cignęło, beło mje tam tak cepło, jaże zmoklezna na mje vëstąpjiła. Nocepli mje beło na gasë Abrahama. Kjej jem tak zgrzani i zmokłi turzeł nazod v połnjé pod Perdegone, wovjoł mje dzivni jakjis znob, wod chterniho moklezna na łesenje mjarznje przë cepłim navetka povjetrzim. Bo beł to znob i zib, co cignął z vëstedzonech deszov njesvjadomech norodni deji gburov naszech i rëbokov. Jaż mje mrovkji poczęłë vanożec po krzepce i krziżach, kjej jem po parminjach znobu zazdrzoł na som grunt deszë naszĭho ledu. „Połuknę som ten całi zib" — rzek jem do se i bezmała nje zamjarzła ve mje moja vłosnô desza. Alem jął głosno kaszlac, jak kaszlô mocno zaznobjoni, a to mje belno pomogło. A nowuka z teho takô: Polekejta znob deszë naszĭho ledu a skaszlejta jen chorcholą v tvôrz svjadomech zaprzańcov. —

Doma jem sę lekarzeł na vszëden ôrt. Codzeń jem halvę spiritusu vësmarovoł na krziże, ale to telĭ pomogało, jakbem strepjałi korcz smarovoł. Chto vje, jak długo bełbem tak chlechoł, kjejbe chternihos dnja nje beł przëszed do mje v goscetvę moj drech Rzëpjiszk z Mjechuckjich Pustk. Ten, kjej vjidzoł naceranjé spiritusę krzižov, zgorszoni jął vadzec: „Macku, jes të bez musku? Czë cë„v łepje mjeszô? Të jes vjerę wobarchnjałi! Vez le ten spiritus vëpjij a tą lozą budlą dobrze krziże natrze — to cë pomoże". Skornom tak zrobjeł, doznoł jem sę, że poprovdże dobrô rada je lepszô, njigle lechô pomoc. Vjilk bo zvjoł do lasa. —

A teru kąsk novoscov ze svjata. Przeczetejta le so hevo moje proroctvo, co jem jesz na Novi Rok z rękova vëtrząs wo vasce Njemcu i wo vastce Austreji:

Starka Liga:
Vrejarskji Njemc vrejuje,
Won mest ces do Austreji czeje.
Won zamiszloł do nji
Vjerę kąsk jesz łonji,
Ale dzisi — djablë vjedzą,
Czë sę z mjełoscë nje zjedzą.

Njemc:
Austrejô! Serce moje,
Vszetko moje będze tvoje,
Vszetko tvoje będze moje.
Vez żë mje za chłopa,
Njech sę zdzevji Europa!

Austrejô:
Jô ce nje chcę mjec za chłopa,
Bo jak godô Europa,
Të jes perznę za vrejarskji
I do bjałkji za rovarzkji...

Njemc:
Cëż wu klina! Dejta vjina!
Veznę ce i basta!
Będzesz mjała chłopa z mjasta...

Austrejô:
Starko Ligo! Won ju jidze!
Pojce chutko, bo jem v bjedze!
Won mje geldzi i młe szczipje!
Pojce chutko — bo jë głupje!

Starka Liga:
Geż tu robjic? Jak tu radzec?
Muszę na njich perznę vadzec:
— Dosz të poku, Njemcu dzeku,
To je kosk za buten szeku!
Dosz të poku, vszonje,
Bo sę jesz co letko stonje!

— — — — — — —

Won nje czeje, le flirteje.
Wona mgleje, svjat sę smjeje.
Won le geldzi i ję szczipje —
Gves z Austreją będze głupje.

Chcemë le so zażëc!

Poczestnech Abonentov

chterni mają ju zapłaconi za abonament Zrzeszë Kaszebskji, prosimë wo njemjerzeni sę, kjej dostaną dołączoni „przekaz rozrachunkowy". Wodnoszô won sę jakno przëboczenjé do nech abonentov, chterni nji mają zapłaconi prenumeratë.

Administracejô

Tłukjem Zrzeszë Kaszebskji v Kartuzach